

Методологія, історіографія та джерелознавство аграрної історії

Methodology, historiography and source studies of agrarian history

УДК 94(477):911.373]:[811.161.2'373.612:53-051
DOI: 10.31651/2413-8142-2021-25-Markova-Sheremeta

С. В. Маркова

доктор історичних наук, доцент, директор філіалу
«Інститут дослідження Голодомору», Національний музей Голодомору-геноциду, м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8665-2688>
e-mail: markova1914@ukr.net

Л. О. Шеремета

методист філіалу «Інститут дослідження Голодомору»,
Національний музей Голодомору-геноциду, м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2972-9578>
e-mail: lilyok3@ukr.net

Бібліографічний опис для цитування: Маркова С. В., Шеремета Л. О. Український селянин-хлібоदार: історико-етимологічний дискурс. *Український селянин*. 2021. Вип. 25. С. 115-121. doi: 10.31651/2413-8142-2021-25-Markova-Sheremeta

УКРАЇНСЬКИЙ СЕЛЯНИН-ХЛІБОДАР: ІСТОРИКО-ЕТИМОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС

У статті проаналізовано зміну ставлення до українського селянина-власника в советському соціумі; порівняно етимологію українського слова «село» і російського «деревня»; прослідковано динаміку дефініцій: «селянин», «хазяїн», «господар», «власник», «індивідуал», «приватник», «фермер», «куркуль» (у Російській імперії; Українській Народній Республіці; УСРР/УРСР). Ідентифіковано найчастіше вживані советами маркування українських селян-власників: «куркулі», «глитай», «бандити», «петлюрівці», «бувші люди» (називали і селян, і інтелігенцію), «дрібні буржуа» тощо. Дітей «куркулів» совети маркували «куркульськими виродками», «куркульськими мордами», «куркульськими прихвоснями». Простежено, як змінювалося значення слова «куркуль» в українській мові в советський період.

Ключові слова: Україна, хлібороби, українські селяни, землероби, селяни-власники, хазяїн, господар.

Постановка проблеми. На початок ХХ ст. категорія «селянство» вживається як наукова дефініція, що виокремлює стан людей, основним заняттям яких було землеробство. Напередодні Першої світової війни у дев'яти корінних українських губерніях, що були приєднані до Російської імперії, частка сільського населення коливалася в межах 90 %. Історично українців називали орачами, хлібодачами, хліборобами, землеробами, оберігачами власної землі тощо. Українці були представниками аграрної цивілізації з тисячолітньою історією та культурою. Комуністичний тоталітарний режим зруйнував шанобливе ставлення до українського селянина-хлібодача (селянина-господаря, хазяїна, власника), затаврувавши його «мужиком», «куркулем», «глинтаєм» тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовно досліджував тему сільського громадянського суспільства та його трансформації у контексті змін ритуальних інституцій громадянського суспільства і комерційних практик соціальний історик В. Нолл. Учений вважав, що селянство є частиною більшого, складнішого суспільства; такий суспільний устрій, зазвичай, і називають ци-

вілізацією. В. Нолл вживав поняття «громадянське суспільство» як означення об'ємного комплексу соціальних інституцій, що існують упродовж тривалого періоду, успадковуються та використовуються місцевим населенням і перебувають поза безпосереднім контролем держави [1]. Також цю тему досліджувала С. Маркова [2; 3], яка запропонувала концепт українського парагромадянського селянського суспільства. В. Лазуренко аналізував проблеми становлення, розвитку та особливостей структури селянських господарств фермерського типу в доколгоспний період у друкованих працях відомих учених 20-х рр. ХХ ст. [4]. В. Нечитайло досліджував особливості володіння землею та землекористування українських селян на початку ХХ ст. Учений розглянув селянство і землеробство як природно-історичні явища, обґрунтував об'єктивну зумовленість становлення вільного селянства, зародження фермерського укладу господарювання в Україні [5]. Комплексно досліджували українське селянство В. Лозовий [6], С. Калінкіна, С. Корно-венко, Н. Романець [7], В. Марочко [8].

Мета статті. На основі аналізу історичного та лінгвістичного матеріалу розкрити процес свідоміс-

ної та етимологічної зміни дискурсу щодо українського селянина-хлібороба, селянина-власника та маркерних характеристик у советський період.

Виклад основного матеріалу. Землеробська свідомість українців насамперед містила любов до землі, повагу до власності. Тих, хто працював на землі, з повагою називали «хазяями/хазяїнами», господарями. Землеробство – з давніх-давен найпоширеніший вид добування продуктів харчування, а українці – нація, яка мала тисячолітні знання та досвід обробітку ґрунту. Тісний зв'язок українців із землею вплинув на соціо-економічні аспекти їхнього життя, традиційну культуру, психологію, систему світоглядних цінностей, право тощо. Українці говорили: «Землі кланяйся низько, до хліба будеш близько»; «Зерно до зерна – та й мірка повна»; «Зійшов сніжок – берись за плужок»; «На добрій землі що не посієш, те й вродить»; «Не ори чужої межі, то й не будеш у грісі». Ми назбирали 46 прислів'їв і приказок про культ землі й хліборобства в українців. Багато є й загадок про ґрунт, землю, поле, ниву: «Весь світ годую, а сама нічого не їм. Хто я?», «Що буває взимку біле, навесні чорне, влітку зелене, восени стрижене?», «Жовта скатертина: хто її плекає, того вона годує і напуває» та ін. Аналіз українських народних вірувань, повір'їв, демонології, магічних обрядів та ритуалів підтверджує міжпоколінну передачу світоглядних цінностей, пов'язаних із землею, родючістю, (обряд «кущ»), врожаєм (обряд «спасова борода»), працею (живварський обряд – зажинки, закрутка, жнива, обжинки) від протослов'янських часів й дотепер.

Історично склалося так, що центром громадського життя України було село. Українці працювали на землі, забезпечували хлібом не тільки себе, а й багато країн Європи. Йоган-Георг (Йоганн-Георг) Коль – німецький географ, основоположник антропогеографії – писав про українців так: «Українці живуть у гарних хатах, що аж сміються до вас. Вони не задовольняються миттям своїх хат, як у Голландії, але ще й білять їх вапном що два тижні. Тому їхні хати виглядають, як свіже випране льяне полотно» [9, 212]. Блазіус Йоган Генріх – німецький географ, етнограф, професор Брауншвайзького коледжу, – відвідавши Україну, написав: «Хати стоять по можливості вільно і не дуже правильно, кожна хата має свій фруктовий садок з численними яблунями, грушками, сливками та черешнями. Наочний доказ, що ці села в більшості належать вільним людям» [10, 211]. Також варто наголосити, що українським селам надавали привілеї на магдебурзьке право. У 1436 р. польський король Владислав Варненчик залишив Сатанів у руках Одровонжів та надав Сатанову та низці інших, належних шляхтичеві, подільських сіл магдебурзьке право. Так, привілеї 1436 р. передбачав для Сатанова «звільнення всіх селян з-під юрисдикції царських воєвод, управителів замків, старост та ін.» [11, 46].

На початку ХХ ст. українці переважно мешкали в селах або невеликих хуторах. Українське селянство прагнуло економічної свободи та тяжіло до самоврядних форм управління. Н. Мірза-Авакянц зауважувала, що в революційний період часто кожне село «првадило справу цілком самостійно»

(незалежно) від інших сусідніх сіл, особливо на Лівобережжі та Південній Україні [12, 19; 46–48].

Слово «село» має давню етимологію і спорідненість зі слов'янськими мовами, воно не має негативного значення. Зокрема, в «Етимологічному словнику української мови» зазначено, що воно походить від праслов'янського *sedlo*, пов'язане із **sěděti* «сидіти»; у старослов'янській мові слово *село* означало «населене місце, двори, будівлі»; ця лексична основа змішалася з основою праслов'янського *selo* «рілля», спорідненою з литовським *salà*, що означає «острів», східно-латиським *solā*, латинським *solum* «ґрунт», давньовірхньонімецьким *sal*, що означає «будинок, житло», лангобардським *sala* «двір, будинок» (Прим. авт.: варто зауважити, що класифікація «місто», «містечко», «село» у середні віки була досить розмитою. Аналізуючи документи, написані латинською мовою, потрібно звертати увагу на те, що міста латиною писали як «*urbs*», містечка – «*oppidum*», села – «*villa*», але могли і не класифікуватися).

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» подано таке визначення слів «село, селянин»: «Селó, а, сер. 1. Населений пункт (звичайно великий) неміського типу, жителі якого займаються переважно обробітком землі. 2. Сільська місцевість узагалі. 3. збірн. Жителі села, сільської місцевості»; «Селяні́н, а, чол. (мн. селяни, -лян). Житель села, основним заняттям якого є обробіток землі» [13, 1305].

Слово «село» є в багатьох мовах і також без негативного значення, наприклад білоруській – *сяло*; давньоруській – *село*; чеській – *selo* «село; рілля», *sidlo* «місцеперебування», *sedlák* «заможний селянин»; словацькій – *sedliak* «заможний селянин»; нижньолужицькій – *sedlo* «житло», болгарській – *село*, македонській – *село*, сербохорватській – *село*, словенській – *sélo* [14, 209–210]. Тобто слово «село» у різних мовах має у своєму значенні й місце поселення людей, і житло, і рілля, і позначає заможного селянина.

Для порівняння розглянемо етимологію слова «деревня». Загалом єдиного погляду на походження цього слова серед російських учених немає. Л. Успенський зазначає, що одні науковці схиляються до думки, що слово «деревня» пов'язане з дієсловом «*дерти*», на їхню думку, воно означало «місце, на якому був видраний, викорчований ліс», «розчищений під рілля». Інші вважають, що воно ближче до слова «*дерево*» [15]. М. Шанський зазначає, що слово «деревня» – російське за походженням, суфіксально похідне від тієї ж основи, що й литовське *drivà* «рілля, нива» та латвійське *druva*. Первісне значення – «місце, очищене від лісу» (для землеробства), потім – «двір з ділянкою землі», «селище», а початковим є дієслово – «*дерти*» [16]. У ХVІ ст. в Росії «деревней» називали ділянку землі з одним двором (говорили жити на «деревне», а не в «деревне»), а також незначну групу дворів із певною кількістю ріллі, сінокосу і лісу. У підсумку вийшло сучасне значення слова «деревня» – невелике селянське поселення без церкви [17]. Отже, слово «село» порівняно із словом «деревня» має давнішу етимологію і чітке визначення.

На жаль, значна частина України після включення до складу Росії «перебувала у сфері панівного впливу російської православної (євразійської) цивілізації із відповідними впливами та наслідками» [18, 31]. Як слушно зауважує В. Лозовий, включення Наддніпрянської України до згаданої цивілізаційної системи негативно позначилося на її історичній долі, оскільки в результаті уніфікаторської політики імперських органів влади вона втратила автономне, історично сформоване управління, а населення, більшість якого складало селянство, зазнало визиску, денационалізації та асиміляції [19, 17]. На початку ХХ ст. в Російській імперії слово «український» часто вживалось як синонім слова «селянин» [20, 40]. Через домінування селянства серед українців московити їх зневажливо називали «мужицьким народом», «мужицькою нацією», «уїзними» [21, 33; 22, 394], «хохлами».

Легітимізація комуністичного режиму в Україні, вивіщення люмпен-пролетаріату, творення «нової людини», «советського народу» апіорі не передбачали поваги до землероба, приватної власності, традиційної культури. Селян більшовицькі лідери розглядали крізь призму меншовартості. В. Ленін заявляв, що вони є «безсоромними індивідуалістами», «архаїчними», «забитими»; Л. Троцький називав їх «ворожою селянщиною», «найменш свідомими елементами». Більшовицька парадигма пауперизації та загальної кризи в селянському соціумі відповідала марксистському погляду на соціально-економічний розвиток суспільства, але суперечила реальній ситуації в українському селі, як-от: активна купівля, оренда землі, позитивне ставлення до індивідуально-приватної власності, діяльність громад, сходів, віче-сходів, толок, «сімейних спілок» тощо.

Заступник Наркомзему УСРР В. Качинський (член КП(б)У, 1937 р. заарештований за належність до «антирадянської право-троцькістської організації на Україні»). 14 жовтня 1937 р. Військова колегія Верховного суду СРСР засудила В. Качинського до вищої міри покарання – розстрілу з конфіскацією всього майна) в радянську добу, характеризуючи непівські селянські господарства, ввів до наукового та публіцистичного обігу терміни «український фермер», «фермерське господарство», яке ототожнював із великим селянським господарством [23, 131]. У СРСР домінувало політичне маркування українських селян: «куркуль», «петлюрівець», «бандит», «бувші люди», «приватник» тощо. Їх мали або «перевиховати», або знищити.

На початку 1920 р. чекісти декларували необхідність створення «нових чекістів-селян» [24], що знову підтверджує незнання прийшлими комуністами, їхніми терористичними угрупованнями української традиційної культури, права, рис національного характеру, традицій землекористування та землеволодіння, самоврядування тощо.

На початку ХХ ст. за заможними російськими селянами закріпилося кліше «кулак». Заможного хutorянина після сталинської аграрної реформи називали не фермером, а «кулаком» і «мироїдом»,

котрий усе прибирав до свого «кулака», забираючи в «мира», тобто общини [25, 74].

Наукового тлумачення категорії «куркуль» у 1920-х рр. офіційно визначено не було, тому під час переписів населення таку категорію окремо не ідентифікували, проте використовували в політичних цілях. Слово «куркуль» стало активним у вжитку «при підготовці кампанії суцільної колективізації села» [26, 8]. В українській мові це слово мало зовсім інше значення, без негативного відтінку, адже в «Словарі української мови», який упорядкував Б. Грінченко, «куркуль» означає: «Пришлий, захожий із другої мѣстности человекъ, поселившійся на постоянное жительство; прозвище, даваемое въ насмѣшку мѣщанами казакамъ черноморцамъ» [27, 330]. Комуністичний режим спотворив значення слова «куркуль» і використав його як тавро на позначення українців-хліборобів.

Марія Гавриш розповідала про свого тата-хазяїна: «Мій тато були хазяїном, у нього було дванадцять десятин землі. Прийшли, забрали геть все чисто: коні, воли, землю, всі садки і ліс забрали, дві клуні забрали – в радгосп поставили. Якісь сорочки, шмаття, чоботи, забрали всі крупи, пашню, навіть де що стояло на печі, на полках в гладушиках, якесь пшоно мама насипали, – геть все чисто вимели» [28, 78]. Її тата назвали «бандитом» і заарештували на два роки тюрми, а членів сім'ї М. Гавриш назвали «куркульською рожею». Павло Балац у своїх спогадах також зазначив, що його тата обзивали «куркульською мордою» [29, 67]. Микита Чернявський засвідчив, що заможних селян ще зневажливо називали «індивідуалами» [30, 130]. Також є багато свідчень про моральне знущання «активістів» і «уповноважених» над людьми, які під час обшуків всіляко обзивали своїх жертв і били, а часто ув'язнювали й катували. Так, згадує Костянтин Зорко: «Уранці представники влади із сільської ради під'їхали підводою, зайшли в хату, шукали скрізь їстівне. Забрали з горища випрані замерзлі сорочки, а потім продавали їх біля сільської ради і пиячили. Один із них заглянув за піч, там у горщику стояло сире просо. «Хлопці, от знайшов», – каже. А батько просить: «У мене дитя мале, то хай жінка куліш зварить». А вони відповіли, що нехай куркульський виродок подихає» [31, 9]. Ганна Кузьмова так згадувала своє дитинство і беззаконня, яке чинили «активісти», які вбили її батька: «... у другому класі мене взяли за комір і вигнали зі школи, мотивуючи тим, що я дочка куркуля, ... Уже тоді, після похорону (тата – авт.), прийшли активісти і залізним щупом обмацали все, що можна було. На мені порвали полотняне платтячко, кинули через поріг на спориш: «Іди, мала сучко! Куркульський прихвостень! Ми вбили твого батька і вб'єм тебе!»» [32, 109–110].

Володимир Верхівський розповів про те, як заможні господарі не хотіли йти в колгоспи: «... міліція стояла в дверях, при свічках і кірасинових лампах. Ну, питання було таке: «Давайте організуємо колгоспи, назвемо їх іменами, то було так назвали Петровського і Калініна», то ось, значить голосувати

давай, то заможні люди, їх називали тоді куркулями, стукали палицями об землю, піднімали палиці вверх і кричали: «Не треба нам цих колгоспів! Усю голоту кормити, голодранців? Я должен здати свого коня, борону, сівалку, не піду я в колгосп!» [33, 94]. Індивідуалізм українського селянина було названо «приватновласницьким егоїзмом» і поставлено завдання зламати хлібороба фізично, морально, психологічно. Комуністичний режим знищив елітарну верству українських землеробів (селян-власників), основу українського парагромадянського селянського суспільства, зруйнував сільськогосподарську, хліборобську культуру. Ментально властивий українцям індивідуалізм («індивідуалізм сімейної спілки») не сприймав колективістського світогляду, притаманного росіянам, сформованого протягом багатьох століть в умовах сільської общини.

Іван Невідомський (учитель) розповів, як у селі Устянівка Шепетівського району на Хмельниччині проводив облаву каральний загін, яким командував один із районних керівників. Загін оточив село, щоб забрати нібито підкуркульників, які підмовили жінок на «бунт». І один чоловік із цього загону вбив карабіном селянина, який перебігав від однієї хати до іншої. Іван Антонович констатує: «Вбили чоловіка, як собаку. І ніхто за нього не відповідав, бо він «дрібний буржуа», «приватник». Так було. А зараз? В період перебудови? Та й зараз не всі очистились від іржі сталінщини і чіпляють селянину різні ярлики. Я вже не кажу про тих міщан-обивателів, які, не помирившись у черзі, вигукують: «Ти, селюк! Деревня!»» [34, 128].

Простежимо, як змінювалося значення слова «куркуль» в українській мові в радянський період і в незалежній Україні. Для цього порівнюємо три тлумачні словники української мови. В одинадцятитомному «Словнику української мови» (перший тлумачний словник, що був виданий протягом 1970–1980-х рр.) слово «куркуль» має таке значення: «багатий селянин-власник, на якого працюють наймити і незаможники» [35]. Поряд із цим словом є такі спільнокореневі: «куркуленко» (син куркуля), «куркуленчиха» (дружина куркуленка), «куркулик» (має зневажливе забарвлення, зменшене до слова куркуль), «куркулити» (те саме, що розкуркулювати), «куркулиха» (дружина куркуля), «куркулище» (має зневажливе забарвлення, збільшене до слова куркуль), «куркулівна» (дочка куркуля), «куркуляка» (має зневажливе забарвлення, збільшене до слова куркуль), «куркулька» (жіноче до слова куркуль), «куркульня» (збірне до слова куркуль), «куркульство» (клас куркулів; куркулі), «куркульський» (прикметник до слова куркуль; належний куркулеві; який складається з куркулів; властивий куркулеві; такий, як у куркуля). Так, бачимо, що советська влада маркувала, ставила тавро на всій родині «куркуля», не жалюючи ні дорослих, ні дітей.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (2007) маємо змінене визначення і з'являється додаткове значення: «Куркуль, -я, ч. 1. іст. Багатий селянин-власник; 2. рози.

Жадібна людина» [36, 599]. Також наведено менше спільнокореневих слів: куркуленко, куркулик, куркулиха, куркулівна, куркулька, куркульство, куркульський, куркуляка. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (2009) маємо лише одне трохи змінене визначення слова «куркуль». Отже, «куркуль – багатий селянин-власник, який використовував найману робочу силу» [37, 486], а спільнокореневих слів залишилося ще менше: куркуляка, куркулька, куркульство, куркульня, куркульський. Це свідчить про втрату актуальності цього слова в сучасній українській мові, використання його при написанні наукових праць.

На нинішньому етапі становлення та розвитку демократичної України, формування громадянського суспільства потрібно повернути споконвічний високий статус українського селянина-хлібороба, селянина-фермера, бо це – основа нації, основа збереження і відродження народної культури, виховання тощо. Українська сільська громада була і залишається ключовим багатофункціональним соціальним інститутом українського суспільства, важливою одиницею взаємодії та складовим елементом успішної держави Україна.

Висновки. Українці є представниками аграрної цивілізації з тисячолітньою історією та культурою. Слово «село» має давню етимологію і спорідненість зі слов'янськими мовами. Воно походить із праслов'янської мови. Українське селянство традиційно прагнуло економічної свободи й тяжіло до самоврядних форм управління та господарювання. Історично українців називали орачами, хліборобами, землеробами, оберігачами власної землі тощо.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. у Російській імперії українців зневажливо називали «мужицьким народом», «мужицькою нацією», «уїзними», «хохлами». Легітимація комуністичного режиму в Україні, вивищення люмпен-пролетаріату, творення «нової людини», «советського народу» апріорі не передбачали поваги до землероба, існування приватної власності, традиційної української культури. І якщо в Українській Народній Республіці до селян-власників ставилися як до «господарів», «хазяїв», «індивідуалів», «приватників», «фермерів», то більшовицькі лідери розглядали їх крізь призму меншовартості. Успішних (заможних) українських селян-власників після окупації УНР більшовиками совети маркували «куркулями», «глитаями», «бандитами», «петлюрівцями», «бувшими людьми», «дрібними буржуа», «селюками», «мужиками»; дітей «куркулів» совети називали «куркульськими вироками», «куркульськими мордами», «куркульськими прихвоснями». Советська влада маркувала, ставила тавро на всій родині «куркуля». До села й українських селян ставилися як до чогось другорядного, обслуговуючого, відсталого, «мужичого»; зневажливо називали «селюками», «быками», «деревней» «колхозниками».

Список використаної літератури та джерел:

1. Нолл В. Трансформація громадянського суспільства: Усна історія української селянської культури 1920–30 років. Київ: Родовід, 1999. 560 с.
2. Маркова С. Суспільно-політичні зміни в українському селі у контексті формування комуністичної системи (1917–1933 рр.): дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2015. 534 с.
3. Маркова С., Шугальова І. Коли той світанок настане? Проекти «світлого майбутнього» і «щасливого дитинства» від комуністичних творців Голодомору. Львів: Література та мистецтво, 2021. 156 с.: іл.
4. Лазуренко В. Висвітлення структури селянського господарства фермерського типу та його ролі в аграрному виробництві у науковій літературі 1920-х рр. *Український селянин*. 2014. Вип. 14. С. 21–24.
5. Нечитайло В. Селянське господарство фермерського типу в Україні: історія і сучасність. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2004. 436 с.
6. Лозовий В. Аграрна революція в Наддніпрянській Україні: ставлення селянства до влади в добу Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.): монографія. Кам'янець-Подільський: ПП «Мошак М. І.», 2008. 480 с.
7. Калінкіна С., Корновенко С., Маркова С., Романець Н. «Великий перелом» на селі. Фінал селянської революції (1929–1933 рр.). Черкаси, 2017. 300 с.
8. Енциклопедія Голодомору 1932–1933 років в Україні. Дрогобич: «Коло», 2018. 576 с.
9. Україна і українці очима світу / упоряд.: О. І. Білик, К. М. Науменко. Київ, 2018. 248 с.
10. Україна і українці очима світу / упоряд.: О. І. Білик, К. М. Науменко. Київ, 2018. 248 с.
11. Маркова С. Сатанів: історія, міфи та легенди (історико-культурологічні нариси, путівник з історичного квестування). Хмельницький: Видавець ФОП Цюпак А.А., 2018. 96 с.
12. Мірза-Авакянц Н. Селянські розрухи на Україні 1905–1907 року. Харків: Держвидав України, 1925. 71 с.
13. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1332 с.
14. Етимологічний словник української мови у семи томах / гол. ред. О. С. Мельничук. Київ: Наукова думка, 2006. Т. 5. 704 с.
15. Успенский Л. Этимологический словарь школьника. URL: lexicography.online/etymology/uspensky/d/derevnya (дата звернення: 15.03.2021).
16. Этимологический онлайн-словарь русского языка Шанского Н. М. URL: <https://lexicography.online/etymology/shansk/y/%D0%B4/%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BD%D1%8F>
17. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. URL: <https://rus-brokgauz-efron.slovaronline.com/43089-%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BD%D1%8F>
18. Реєнт О. Більшовизм і українська революція 1917–1920 рр. Спроба визначення характеру і динаміка соціальних процесів. Історичні зошити. Київ: Ін-т історії України НАН України, 1994. 38 с.
19. Лозовий В. Аграрна революція в Наддніпрянській Україні: ставлення селянства до влади в добу Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.). Кам'янець-Подільський: ПП «Мошак М. І.», 2008. 480 с.
20. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні XX ст. пер. з англ. Київ: Основи, 1997. 423 с.
21. Грушевський М. Промови на I Всеукраїнському селянському з'їзді у Києві. 28 травня (10 червня), 2 (15) червня 1917 р. Твори: у 50 томах / редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич та ін.; голов. ред. П. Сохань. Львів: Світ, 2002. Т. 4. Кн. I. Серія «Суспільно-політичні твори (доба Української Центральної Ради березень 1917 – квітень 1918)». 2007. 432 с.
22. Русов А. Статистика украинского населения Европейской России. Украинский народ в его прошлом и настоящем. Петроград: Тип. т-ва «Общественная польза», 1916. Т. II. 707 с.
23. Маркова С. Суспільно-політичні зміни в українському селі у контексті формування комуністичної системи (1917–1933 рр.): дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2015. 534 с.
24. Галузевий державний архів Служби безпеки України Ф. 16. Спр. 514. Арк. 11–12.
25. Маркова С. Суспільно-політичні зміни в українському селі у контексті формування комуністичної системи (1917–1933 рр.): дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01 / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2015. 534 с.
26. Дніпроенко М. Куркулі. Спогади, свідчення, роздуми. Дніпропетровськ: Моноліт, 2009. 348 с.
27. Словарь української мови / упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко: в 4-х т. Київ: Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. Том 2. 573 с.
28. Борисенко В. Свіча пам'яті: усна історія про геноцид українців у 1932–1933 роках. Київ: ВД «Стилос», 2007. 288 с.
29. Дорош М. Зламани колоски. Публіцистика. Документи. Вінниця: Велес, 2003. 128 с.
30. Бледнов С. Голодомор в Донбасі (1932–1933 рр.): авторський роздум, свідчення, документи. Донецьк: Донбас, 2008. 304 с.
31. Український голодомор: факти, наслідки, дослідження: свідчення очевидців зібрані студентами. 4-е вид. доп. і перероб. / укл. В. К. Швець. Ніжин: ПП Лисенко, 2008. 163 с.
32. Дорош М. Зламани колоски. Публіцистика. Документи. Вінниця: Велес, 2003. 128 с.
33. Борисенко В. Свіча пам'яті: усна історія про геноцид українців у 1932–1933 роках. Київ: ВД «Стилос», 2007. 288 с.
34. 33-й: голод: Народна Книга-Меморіал / упоряд.: Л. Б. Коваленко, В. А. Маняк. Київ: Рад. письменник, 1991. 584 с.
35. Словник української мови: в 11 томах / АН Української РСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні / ред. А. А. Бурячок, П. П. Доценко. 1973. Т. 4. Київ: Наукова думка. 840 с.
36. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
37. Великий тлумачний словник сучасної української мови / П. М. Мовчан, В. В. Німчук, В. Й. Клічак. Київ: Видавництво «Дніпро», 2009. 1329 с.

References:

1. Noll, W. (1999) *Transformatsiya hromadyans'koho suspil'stva: Usna istoriya ukrayins'koyi selyans'koyi kultury 1920–30 roktiv*. [Transformation of Civil Society: Oral History of Ukrainian Peasant Culture in the 1920s–1930s]. Kyiv: Rodovid [in Ukrainian].
2. Markova, S. (2015) *Suspil'no-politychni zminy v ukrayins'komu seli u konteksti formuvannya komunistychnoyi systemy (1917–1933)* [Socio-political changes in the Ukrainian village in the context of the formation of the communist system (1917–1933)]. Doctor's thesis. Kamenets-Podolsky National University named after Ivan Ohienko [in Ukrainian].

3. Markova, S., & Shugaleva I. (2021) *Koly toy svitanok nastane? Proyekty «svitloho maybutn'oho» i «shchaslyvoho dytynstva» vid komunistychnykh tvorstiv Holodomoru* [When will that dawn come? Projects of «bright future» and «happy childhood» from communist creators of the Holodomor] Lviv: Literatura ta mystetstvo [in Ukrainian].
4. Lazurenko, V. (2014) *Vysvitlennya struktury selyans'koho hospodarstva fermers'koho typu ta yoho roli v ahranomu vyrobnytstvi u naukoviy literaturi 1920-kh rr.* [Elucidation of the structure of peasant farming and its role in agricultural production in the scientific literature of the 1920s]. *Ukrayins'kyi selyanyn - Ukrainian Peasant*, 14. [in Ukrainian].
5. Nechitaylo, V. *Selyans'ke hospodarstvo fermers'koho typu v Ukrayini: istoriya i suchasnist'* [Peasant farming in Ukraine: history and modernity]. Kamyanets-Podilsky: Axioma [in Ukrainian].
6. Lozovyi, V. (2008). *Ahrarna revolyutsiya v Naddnipyrians'kii Ukrayini: stavlennya selyanstva do vlady v dobu Tsentral'noyi Rady (berezen' 1917 – kviten' 1918)* [Agrarian revolution in the Dnieper Ukraine: the peasantry attitude to power in the days of the Central Rada (March 1917 - April 1918)]. Kamyanets-Podilsky: PP «Moshak M.I.» [in Ukrainian].
7. Kalinkina, S., Kornovenko, S., Markova, S., & Romanets, N. (2017) «Velykyy perelom» na seli. Final selyans'koyi revolyutsiyi (1929– 1933 rr.) [«Big break» in the countryside. The finale of the peasant revolution (1929–1933)]. Cherkasy: Cherkas'kyi natsional'nyy universytet imeni Bohdana Khmel'nyts'koho [in Ukrainian].
8. Marochko, V. (2018). *Entsyklopediya Holodomoru 1932–1933 rokiv v Ukrayini* [Encyclopedia of the Holodomor of 1932–1933 in Ukraine] Drohobych: Kolo [in Ukrainian].
9. Bilyk, O., & Naumenko, K. (Ed.). (2018) *Ukrayina i ukrayintsi ochyma svitu* [Ukraine and Ukrainians in the eyes of the world]. Kyiv: Natsional'na biblioteka Ukrayiny imeni Yaroslava Mudroho [in Ukrainian].
10. Bilyk, O., & Naumenko K. (Ed.). (2018) *Ukrayina i ukrayintsi ochyma svitu* [Ukraine and Ukrainians in the eyes of the world]. Kyiv: Natsional'na biblioteka Ukrayiny imeni Yaroslava Mudroho [in Ukrainian].
11. Markova, S. (2018) *Sataniv: istoriya, mify ta lehendy* [Sataniv: history, myths and legends]. Khmelnytsky: Vydavets' FOP Tsyupak A.A. [in Ukrainian].
12. Mirza-Avakyants, N. (1925) *Selyans'ki rozrukhly na Ukrayini 1905–1907 roku* [Peasant devastation in Ukraine in 1905–1907]. Kharkiv: Derzhvydav Ukrayiny [in Ukrainian].
13. Busel, V. T. (Ed.) (2009). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv; Irpin: VTF «Perun» [in Ukrainian].
14. Melnychuk, O. (Ed.) (2006) *Etymologichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy u semy tomakh* [Etymological dictionary of the Ukrainian language in seven volumes]. (Vol.5) Kyiv: Naukova Dumka [in Ukrainian].
15. Uspensky, L. (Ed.) *Etimologicheskii slovar' shkol'nika* [Etymological dictionary of a schoolchild]. Retrieved from lexicography.online/etymology/uspensky/д/деревня [in Russian].
16. Shansky, N. (Ed.) *Etimologicheskii onlayn-slovar' russkogo yazyka* [Etymological online dictionary of the Russian language]. Retrieved from <https://lexicography.online/etymology/shansky/%D0%B4%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BD%D1%8F> [in Russian].
17. Brockhaus, F. & Efron, I. (Ed.) *Entsiklopedicheskiy slovar' F. A. Brokgauza i I. A. Yefrona.* [Encyclopedic Dictionary of F.A.Brockhaus and I.A.Efron]. Retrieved from <https://rus-brokgauz-efron.slovaronline.com/43089-%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BD%D1%8F> [in Russian].
18. Reyent, O. (1994). *Bil'shovyzm i ukrayins'ka revolyutsiya 1917–1920 rr. Sproba vyznachennya kharakteru i dynamika sotsial'nykh protsesiv. Istorychni zoshyty.* [Bolshevism and the Ukrainian Revolution of 1917–1920. An attempt to determine the nature and dynamics of social processes. Historical notebooks]. Kyiv: Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
19. Lozovyi, V. (2008). *Ahrarna revolyutsiya v Naddnipyrians'kii Ukrayini: stavlennya selyanstva do vlady v dobu Tsentral'noyi Rady (berezen' 1917 – kviten' 1918)* [Agrarian revolution in the Dnieper Ukraine: the peasantry attitude to power in the days of the Central Rada (March 1917 - April 1918)]. Kamyanets-Podilsky: PP «Moshak M.I.» [in Ukrainian].
20. Kravchenko, B. (1997). *Sotsial'ni zminy i natsional'na svidomist' v Ukrayini XX st.* [Social change and national consciousness in twentieth-century Ukraine]. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
21. Sokhan, P. (Ed.) (2007) *Promovy na I Vseukrayins'komu selyans'komu z'yizdi u Kyevi. 28 travnya (10 chervnya), 2 (15) chervnya 1917 r.* [Speeches at the First All-Ukrainian Peasant Congress in Kyiv. May 28 (June 10), June 2 (15), 1917]. (Vol. 4. Book. I.). «*Suspil'no-politychni tvory (doba ukrayins'koyi Tsentral'noyi Rady berezen' 1917 – kviten' 1918)*» [Socio-political works (era of the Ukrainian Central Rada March 1917 - April 1918)]. Lviv: Svit [in Ukrainian].
22. Rusov, A. (Ed) (1916) *Statistika ukrainskogo naseleniya Yevropeyskoy Rossii. Ukrainskiy narod v yego proshlom i nastoyashchem* [Statistics of the Ukrainian population of European Russia. The Ukrainian people in its past and present]. (Vol.2). Petrograd: «Obshchestvennaya pol'za» [in Russian].
23. Markova, S. (2015) *Suspil'no-politychni zminy v ukrayins'komu seli u konteksti formuvannya komunistychnoyi systemy (1917–1933)* [Socio-political changes in the Ukrainian village in the context of the formation of the communist system (1917–1933)]. *Doctor's thesis.* Kamenets-Podolsky National University named after Ivan Ohienko [in Ukrainian].
24. Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine, Fund 16. File 514. [in Ukrainian].
25. Markova, S. (2015) *Suspil'no-politychni zminy v ukrayins'komu seli u konteksti formuvannya komunistychnoyi systemy (1917–1933 rr.)* [Socio-political changes in the Ukrainian village in the context of the formation of the communist system (1917–1933)]. *Doctor's thesis.* Kamenets-Podolsky National University named after Ivan Ohienko [in Ukrainian].
26. Dniprenko, M. (2009) Kurkuli. Spohady, svidchennya, rozdumy [Kurkuli. Memories, testimonies, reflections]. Dnipropetrovsk: Monolit [in Ukrainian].
27. Hrinchenko, B. (Ed.) (1958) *Slovar' ukrayins'koyi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. (Vol.2). Kyiv: Vydavnytstvo Akademiyi nauk Ukrayins'koyi RSR [in Ukrainian].
28. Borysenko, V. (2007) *Svicha pam'yati: usna istoriya pro henotsyd ukrayintsv u 1932–1933 rokakh* [Memory Candle: Oral History of the Genocide of Ukrainians in 1932–1933]. Kyiv: VD «Stylos» [in Ukrainian].
29. Dorosh, M. (2003) *Zlamani kolosky. Publitsystyka. Dokumenty.* [Broken spikelets. Journalism. Documents]. Vinnytsia: Veles [in Ukrainian].
30. Blednov, S. (2008). *Holodomor v Donbasi (1932–1933 rr.): avtors'kyi rozдум, svidchennya, dokumenty* [The Holodomor in Donbass (1932–1933): author's reflection, evidences, documents]. Donetsk: Donbass [in Ukrainian].
31. Shvets', V. (2008) *Ukrayins'kyi holodomor: fakty, naslidky, doslidzhennya: Svidchennya ochevidtstsv Zibrani studentamy* [Ukrainian Holodomor: facts, consequences, research: eyewitness accounts collected by students. 4th type. ext. and processing]. Nizhyn: PP Lysenko. [in Ukrainian].
32. Dorosh, M. (2003) *Zlamani kolosky. Publitsystyka. Dokumenty.* [Broken spikelets. Journalism. Documents]. Vinnytsia: Veles [in Ukrainian].

33. Borysenko, V. (2007). *Svicha pam'yati: usna istoriya pro henotsyd ukrayintsiv u 1932–1933*. [Memory Candle: Oral History of the Genocide of Ukrainians in 1932–1933]. Kyiv: VD «Stylos» [in Ukrainian].
34. Kovalenko, L. & Manyak, V. (Eds.) (1991). *33-y: holod: Narodna Knyha-Memorial* [famine of 1933: People's Book-Memorial] Kyiv: Radianskyi pys'mennyk [in Ukrainian].
35. Bilodid, I., Buriachok, A., & Dotsenko, P. (Eds.) (1973). *Slovnnyk ukrayins'koyi movy* [Dictionary of the Ukrainian language] (Vol.4). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
36. Busel, V. (Ed.) (2009). *Velykyi tлумachnyi slovnnyk suchasnoi ukraïnskoi movy* [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv; Irpin: VTF «Perun» [in Ukrainian].
37. Movchan, P., Nimchuk, V., & Klichak, V. (Eds.) (2009) *Velykyi tлумachnyi slovnnyk suchasnoi ukraïns'koyi movy* [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] Kyiv: Vydavnytstvo «Dnipro» [in Ukrainian].

Svitlana V. Markova

Doctor of History, associate professor, Director of the Holodomor Research Institute, National Museum of the Holodomor Genocide, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8665-2688>
e-mail: markova1914@ukr.net

Liliya O. Sheremeta

specialist at the Holodomor Research Institute, National Museum of the Holodomor Genocide, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2972-9578>
e-mail: lilyok3@ukr.net

Bibliographic Description of the Article: Markova, S. & Sheremeta, L. (2021). Ukrainian peasant-breadwinner: historical and etymological discourse. *Ukrainskyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 25, 115-121. (In Ukrainian). doi: 10.31651/2413-8142-2021-25-Markova-Sheremeta

UKRAINIAN PEASANT-BREADWINNER: HISTORICAL AND ETYMOLOGICAL DISCOURSE

Introduction. *The article analyzes the changing attitude to the Ukrainian peasants-landowners in the Soviet society; compares the etymology of the Ukrainian word «selo» and Russian «derevnya»; traces the dynamics of definitions: «peasant», «master», «goodman» «owner», «individual», «privateer», «farmer», «kurkul» (in the Russian Empire; the Ukrainian People's Republic; the Soviet Union / the Ukrainian SSR) identified the most commonly used Soviet labels of Ukrainian peasants-proprietors: «kurkuls», «kulaks», «bandits», «petlyurovtsy», «former people» (both peasants and intellectuals were called so), «petty bourgeois», etc. The Soviets labeled the children of the «kulaks» as «kurkul's bastards», «kurkul snouts», «kurkul henchmen»; It is traced how the meaning of the word «kurkul» changed in the Ukrainian language during the Soviet period.*

The aim is to analyze the etymology of the words “village” (“selo”) and “peasant” in the context of civilizational development of Ukraine; to trace the acquisition of the negative content of the phrases “Ukrainian peasant” (Ukrainian farmer), peasant-proprietor, tiller in the Russian Empire and the Soviet Union /the Ukrainian SSR.

The methodology of the research is based on the principles of historicism; civilizational, interdisciplinary approaches; and the concepts of W. Noll and E. Durkheim. The authors used the method of critical analysis of sources, typological, as well as analysis, synthesis, generalization.

Scientific novelty. *For the first time the article made an attempt to synthesize linguistic and historical knowledge in order to trace the changes in the stylistic coloring of the words «village», «Ukrainian peasant» (Ukrainian farmer), peasant-proprietor (master) in the Soviet society.*

Conclusions. *Ukrainians were representatives of an agrarian civilization with thousands of years of history and culture. The word «village» has a long etymology and kinship with Slavic languages. It comes from the Proto-Slavic language. The Ukrainian peasantry has traditionally sought economic freedom and aspired to self-governing forms of government and economic management. Historically Ukrainians were called ploughmen, breadwinners, tillers, farmers, land guardians and so on.*

From the end of the 19th to the beginning of the 20th centuries, Ukrainians in the Russian Empire were disparagingly called «muzhik nation», «hillbilly», «khokhly». The legitimization of the Communist regime in Ukraine, the rise of the lumpen proletariat, the creation of a «new man», the «Soviet people» a priori did not presuppose respect for the farmer, the existence of private property, or traditional Ukrainian culture. And while in the Ukrainian People's Republic the peasant proprietors were treated as «masters», «goodmen», «individuals», «privateers» and «farmers», the Bolshevik leaders viewed them through the prism of inferiority. The successful (wealthy) Ukrainian peasants-proprietors after the Bolshevik occupation of the UPR were labeled «kurkuls», «kulaks», «bandits», «petlyurovtsy», «former people», «petty bourgeois», «rednecks»; the children of «kurkuls» were called «kurkul bastards», «kulak snouts», «kulak henchmen». The Soviets labeled, branded the entire «kurkul's» family. The village and Ukrainian peasants were treated as something secondary, serviceable, backward, «muzhychy»; they were disparagingly called «redneck», «byky», «derevnya».

Key words: *Ukraine, farmers, Ukrainian peasants, tillers, peasant-proprietors, goodman, owner.*

Received 17.01.2021

Accepted 11.04.2021